

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.42:364

Анна Венгер

Миколаївський національний
університет імені В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0002-5924-3256

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті наголошується на актуальності проблеми компетентних працівників соціальної сфери, вимоги до яких висуває сучасне суспільство. Окреслено загальну картину компетентності. Встановлено, що розвиток професійної компетентності соціального працівника є довготривалим процесом, який передбачає оновлення теоретичних знань, надбання практичного досвіду, підтримку психологічного стану. У статті подаються результати психолого-педагогічного аналізу різних підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників до визначення сутності й структури понять «компетенція» і «компетентність».

Ключові слова: професійна компетентність, комунікативна компетентність, компетентність, фахівець соціального профілю, професійна підготовка, інформаційно-комунікаційні технології, компетентна особистість, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Модернізація вищої освіти на сучасному етапі, про яку так багато говориться та дискутується, спрямована, перш за все, на запровадження компетентнісного підходу до підготовки майбутніх спеціалістів. Однак, йдеться не тільки про формування високопрофесійного спеціаліста, якого вимагає ринок праці, але й людини, готової в різноманітних ситуаціях, які постають перед нею в сучасному світі, прийняти єдино вірне рішення, зберігаючи при цьому психологічну рівновагу та не вступаючи в конфлікт із самим собою та з оточенням. Саме тому такою актуальною сьогодні є підготовка соціально компетентного спеціаліста, а завдання цілеспрямованого формування соціальної компетентності постає перед педагогами вищої школи як невідкладна проблема, яка потребує прискіпливої уваги та зосереджених дій.

Сьогодні конкурентоспроможність визначається, насамперед, наявністю творчих здатностей, відповідної спеціальності, належної освіти, рівня кваліфікації, володіння суміжними професіями, здатністю до освоєння нових знань, ініціативністю, професійною мобільністю, неординарністю у прийнятті рішень, прагнення до підтримання трудової дисципліни. Необхідною умовою професійного розвитку працівників соціальної сфери є їхня зацікавленість власною професією, яка стимулює до оволодіння новими знаннями, прийомами і способами діяльності. Саме

комунікативна компетентність та вміння зарекомендувати себе визначає позицію конкурентоспроможного спеціаліста. Набути комунікативної компетентності допомагає тренінгова робота.

Аналіз актуальних досліджень. Одна з вимог підготовки сучасного соціального працівника потребує формування комунікативної компетентності як складової його професійної компетентності, яка проявляється через здатність фахівця успішно розв'язувати проблемні комунікативні завдання: він має гнучко й нестандартно мислити, уміти пристосовуватися до швидких змін умов життя.

Проблемі формування професійної компетентності присвятили наукові праці: В. В. Баркасі, Н. М. Бібік, М. П. Васильєва, Г. В. Данченко, В. В. Краєвський, Т. М. Лебединець, Н. М. Лобанова, О. І. Локшина, А. К. Маркова, О. О. Павленко, Л. А. Петровська, О. І. Пометун, В. П. Пугачов, О. Я. Савченко, С. О. Сисоєва, В. О. Тюріна, А. В. Хуторський та ін. Усі вони наголошують на тому, що, готуючи будь-якого фахівця, слід чітко уявляти, чим саме характеризується його професійна компетентність, у чому полягає її сутність та які її структурні складові.

У теорії Є. Дісі та Р. Райана компетентність разом із самодетермінацією та значущими взаєминами обґрунтована як одна з базових потреб особистості, задоволення яких обумовлює чуття особистого впливу – здатність людини шляхом власних зусиль отримувати задоволення від діяльності та життя [7, 220]. У працях зарубіжних та вітчизняних дослідників докладно висвітлено характеристики компетентності. На думку Г. Халаш, компетентність характеризує здатність особистості до самореалізації через уміння комунікувати, засноване на довірі та цінностях. А. Бішоф вважає, що компетентність є тим, що людина вважає своїми сильними сторонами (відповідно слабкі сторони – це некомпетентність). Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формування в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення самого поняття компетентності, розуміння, які саме компетентності та як необхідно формувати, що має бути результатом навчання. На думку сучасних педагогів (Н. Бабік, І. Зязюна, С. Мартиненко), саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливість орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі.

Метою статті є узагальнення досвіду та застосування сучасних педагогічних технологій розвитку професійної компетентності фахівців соціальної сфери. Розглядаючи, з цього приводу, комплекс проблем, які склались у системі підготовки соціальних працівників, зазначимо, що за останні роки якість підготовки підвищується. Соціальне замовлення в галузі соціальної сфери зростає досить динамічно.

Методи: теоретичні – аналіз, за допомогою якого були визначені понятійний апарат дослідження, теоретичні концепції понять «компетентність», «компетенція», порівняння. Емпіричні – спостереження за допомогою тренінгу комунікативної компетентності для майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел дозволив визначити такі характеристики по-різному компетентних людей.

Характеристики життєво компетентної особистості: досягла життєвого успіху, реалізувала себе, її поради є цінними та реалістичними, уміє розв'язувати проблеми, уміє використовувати свій життєвий досвід, мудра.

Характеристики психологічно компетентної особистості: адекватно оцінює власні здібності, можливості, рівень домагань; вміє обирати ефективний для себе спосіб поведінки в певній ситуації, уміє регулювати свої емоційні стани, самотійно долати критичні життєві ситуації.

Характеристики комунікативно компетентної особистості: уміє орієнтуватись у соціальних ситуаціях, уміє правильно визначати особистісні особливості й емоційні стани оточуючих, уміє обирати та реалізовувати ефективні способи взаємодії з оточуючими, володіє соціальною інтуїцією та рефлексією [9, 215]. Характеристики інтелектуально компетентної особистості: властиві різноманітність знань, гнучкість знань, швидкість артикуляції знань [14, 123]. Характеристики емоційно компетентної особистості: володіє емоційною обізнаністю та емпатією, уміє керувати своїми емоціями, здійснювати самомотивування та розпізнавати емоції інших людей [4, 136].

Зарубіжні дослідники зауважили, що компетентність особистості спеціаліста визначають ключові компетенції. Ключовими компетенціями ми вважаються такі, які в сукупності дають особистості змогу свідомо й раціонально будувати своє життя та досягти бажання успіхів. До ключових компетенцій належать:

- уміння навчатися (використовувати знання для розв'язання життєвих проблем, самотійно поповнювати та вдосконалювати свої знання);
- здійснювати пошук інформації (узагальнювати та ранжувати дані, робити висновки);
- міркувати (уміння думати, критично ставитися до інформації; мати власну думку та відстоювати її в дискусіях);
- співпрацювати (уміння приймати рішення, працювати у групі, розв'язувати конфліктні ситуації);
- адаптуватися до різних умов (бути гнучким у поведінці, використовувати різні способи спілкування [1, 123]).

У науковому обігу з'явилося багато нових термінів. До них повною мірою можна віднести поняття «компетенція» і «компетентність» У сучасній психолого-педагогічній науці немає однозначного тлумачення

означених понять. Одні автори вживають ці терміни як синоніми, інші їх розрізняють. Звернемося спочатку до словників. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає вельми схожі трактування цих понять. Компетенція: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи. Компетентний: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який із чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [3, 445]. У «Словнику іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука простежується намагання розрізнити ці поняття, де під першим розуміють «коло питань, у яких особа має знання, досвід», а під другим «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [12, 43]. Цієї самої думки притримується методист О. Д. Божович, яка розмежувала ці поняття: «Компетенція – це галузь знань, у якій людина може бути обізнана як професіонал чи, може, як «любитель». Компетентність же передбачає високий рівень володіння певною галуззю знань, а думка спеціаліста в цій галузі вважається авторитетною» [1, 4]. Упродовж життя людина має можливість постійно вдосконалювати власні компетенції, розвивати їх, доповнювати. За дослідженнями О. Кононко, компетенції починають формуватися від дня народження дитини при пізнанні нею реальних об'єктів дійсності [8, 14]. Ґрунтовно зміст поняття компетентність було розроблено британським психологом Джоном Равеном у його роботах «Компетентність у сучасному суспільстві» та «Педагогічне тестування». На його думку, компетентність – це специфічна здібність, яка потрібна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері, що охоплює фахові знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії» [10, 6]. Передусім з'ясуємо, слідом за Дж. Равеном, природу компетенції. Він зазначає, що компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не буде діяти, якщо вона не зацікавлена в цьому. Природа компетенції така, що вона може проявлятися тільки в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в певному виді діяльності. Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій. Зміст діяльності, яка має особистісну цінність, спрямована на досягнення результату. Окрім того, особистість для досягнення успіху повинна передбачати перепони, труднощі, що з'являються на її шляху, зумовлюють пошук способів доцільної поведінки. При цьому людина проявляє не тільки знання і досвід, а й отримує задоволення та виявляє зусилля для досягнення мети. Проаналізувавши природу компетенцій, Дж. Равен виділяє такі її складові: когнітивні, афективні, вольові якості й досвід. Кожна складова зводиться до певних дій особистості, а саме: когнітивні – це знання, уміння, навички; афективні – настанова, емоції, стимул, цінності, ставлення; вольові –

поведінкові зусилля, мобілізація енергії, настирливість; досвід – уміння братися і вирішувати справу, співпрацювати, успіх, задоволення від виконаної справи тощо [10, 6]. Всі науковці одностайні в тому, що компетенція – це інтегроване, комплексне утворення, яке має індивідуальний характер. Отже, доцільно визначити термін компетенція, як системне, інтегроване утворення, яке складають компоненти:

- потребнісно-мотиваційний (емоції, особистісна цінність, ставлення, самоактуалізація, особистісний і суспільний стимул);
- когнітивний (знання, уявлення, погляди, норми, правила, уміння, навички);
- операційно-діяльнісний (володіння способами діяльності, розумовими операціями і прийомами, готовність до активної дії);
- практичний (досвід діяльності);
- рефлексивний (самоаналіз отриманого результату, способу отримання продукту).

Комунікативна компетенція виступає на перший план. Уміння спілкуватися з іншими людьми – запорука успіху. Формування й становлення комунікативної компетентності студентів позитивно впливає на професійний рівень майбутніх спеціалістів, їхню самореалізацію, удосконалення їх діяльності. «Компетенція» (галузь питань, у яких хто-небудь добре обізнаний) і «компетентність» (володіння пізнавальними знаннями в якій-небудь галузі) є основою будь-якої професійної діяльності. Комунікативна компетенція забезпечує:

- 1) удосконалення вмінь і здібностей спілкування в навчально-науковій, соціально-побутовій, соціально-культурній, офіційно-діловій сферах спілкування;
- 2) оволодіння формами мовленнєвого спілкування в процесі різних видів діяльності;
- 3) розвиток уміння й здібностей роботи з навчальним науковим текстом, іншими джерелами інформації;
- 4) удосконалення вмінь інтерпретації інформації [6, 12].

Потрібно враховувати такі принципи при вихованні комунікативної компетенції:

- принцип особистісного підходу, за якого викладач і студент є однодумцями. Оскільки людське спілкування розпочинається зі встановлення контакту, надзвичайно важливою є первинна комунікативна адаптація, зосередженість на співрозмовникові. У таких умовах зникає внутрішня напруга, зникають комплекси і з'являється взаєморозуміння;
- принцип ситуативності, який передбачає у процесі формування комунікативної компетентності відбір та організацію матеріалу на основі ситуацій і проблем спілкування, адже мотивація спілкування виникає лише в ситуаціях, значущих для співрозмовників;

- принцип моделювання, за яким змістову сторону навчання мають представляти не теми, а проблеми;

- принцип двостороннього характеру навчального спілкування, який полягає в чіткому розподілі функцій між викладачем і студентами. Педагог керує спілкуванням із метою формування, відпрацювання та закріплення навичок і вмінь мовленнєвої діяльності; студенти зосереджуються, насамперед, на спілкуванні, адже засоби мовлення можуть вийти за межі навчальних ситуацій;

- принцип диференційованого підходу до формування груп. Навчальні групи мають формуватися із урахуванням вихідного рівня сформованості комунікативної компетентності;

- принцип діяльнісної основи навчання, який виражається в зовнішній та внутрішній активності студента. Для цього варто збільшувати обсяг індивідуальних, групових та колективних форм навчання й скорочувати обсяг традиційної фронтальної роботи, за якої активною дійовою особою є викладач;

- принцип групової взаємодії, який передбачає розкриття індивідуальності кожного студента через спілкування, для чого в групі має панувати такий психологічний клімат, який дозволить ефективно виявити і розкрити можливості кожного студента. При цьому міжособистісну взаємодію можна розглядати через діади: «викладач – студент», «викладач – група студентів», «студент – студент»;

- принцип орієнтації на професію. Формування комунікативної компетентності студентів ВНЗ неможливе без урахування специфіки опановуваної професії, для чого пропоновані завдання мають відображати ситуації із професійної діяльності.

Комунікативну компетентність психологи та педагоги розглядають як ступінь задоволеного володіння певними нормами й техніки спілкування і поведінки, як результат засвоєння їхніх соціально-психологічних стереотипів. Критерії комунікативної компетентності вперше сформулював Т. Гордон. Він визначив комунікативну компетентність як уміння вийти з будь-якої ситуації, не втративши власної внутрішньої волі та не давши втратити її партнерові по спілкуванню. Ю. Н. Ємельянов у структурі комунікативної компетентності виокремлює ситуаційну адаптивність, вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки, здатність впливати на діяльнісне середовище для досягнення своєї мети [5, 142]. Є. А. Голубєва і С. В. Руденський вважають, що до складу комунікативної компетенції входять: уміння давати соціально-психологічний прогноз комунікативній ситуації, у якій має відбуватися спілкування; програмувати спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації; уміти пристосовуватися до умов соціально-психологічної атмосфери

комунікативної ситуації [11, 180]. С. В. Петрушин, який досліджував структуру компетентності в спілкуванні, виділяє такі її складові: когнітивну (орієнтованість, психологічні знання й перцептивні здібності), виконавську (вміння й навички) і емоційну (соціальні настанови, досвід, система ставлень особистості) [13, 90]. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців соціальної сфери передбачає не просту передачу знань та вмінь від викладача до студента, а й формування в майбутніх соціальних працівників комунікативної компетентності. На наш погляд, у структуру комунікативної компетентності соціального працівника входять такі складові:

- когнітивна – охоплює теоретичні знання із психології спілкування, адекватну орієнтацію соціального працівника в ситуації професійного спілкування;

- емоційно-оцінна – характеризується комунікативними настановами в процесі професійного спілкування;

- поведінкова – в її основі лежать перцептивні вміння соціального працівника, володіння технікою спілкування, уміння конструктивно вирішувати конфлікти.

Розглянемо *фактори, які формують компетентність*:

- комунікабельність – уміння спілкуватися, налагоджувати стосунки, установлення контактів, готовність людини до повноцінного міжособистісного спілкування;

- здатність до адаптації є дуже важливою умовою для пристосування до певного середовища, необхідною для «виживання» фахівця;

- здатність до перенесення знань із однієї предметної галузі в іншу передбачає не просто перенесення на рівні фактів, а вміння узагальнювати, на основі цього будувати абстракції, які вже потім переносити на іншу предметну галузь;

- здатність до масштабування та інтерпретації. Масштабування дозволяє розв'язувати будь-які задачі з різним ступенем деталізації;

- здатність до саморозвитку – можливість змінювати власні інтелектуальні інфраструктури, безпосередньо до перетворення власної ментальності;

- здатність до інтеграції передбачає спроможність особистості використовувати знання з різних предметних галузей для створення нових знань, умінь, навичок, шляхів розв'язування поставлених завдань.

Яким є випускник соціальної сфери в сучасних умовах? Якими компетентностями він має володіти після закінчення вишу? Надамо психологічний портрет психологічних особливостей особистості.

Психологічні особливості особистості: 1) **психодинамічні властивості особистості**: екстраверсія, ригідність, емоційна збудливість, активність, щирість; 2) **емоційний інтелект**: емоційна поінформованість, емпатія,

управління своїми емоціями, самомотивація, розпізнання емоцій інших людей; 3) **особистісна креативність**: допитливість, уява, складність, схильність до ризику; 4) **риса характеру**: тактовність, принциповість, чуйність, працьовитість, самокритичність, помірність у потребах, акуратність; 5) **мотиваційна структура**: життєзабезпечення, комфорт, спілкування. Характерні риси випускника: спрямованість особистості, інтелектуальні риси характеру, ставлення до людей, ставлення до себе; 6) **емоційна спрямованість**: альтруїстична, комунікативна, самостверджувальна, естетична; 7) **здатність до самоуправління**: здатність до рефлексії, здатність до самоаналізу, здатність до самоорганізації, здатність до самоуправління, здатність до самоконтролю; 8) **особиста самореалізація**: наявність потреби в самореалізації, готовність до самореалізації, реалізація життєвих цілей; 9) **рефлексія та саморозвиток**: можливість професійної самореалізації, самооцінка своїх якостей, прагнення до саморозвитку; 10) **мотивація успіху**: активність у діяльності, подолання перешкод, наполегливість у досягненні мети, планування на перспективу; 11) **комунікативна компетентність**: відкритість, товариськість, логічне мислення, кмітливість, емоційна стійкість, життєрадісність, незалежність, самоконтроль; 12) **самоактуалізація особистості**: орієнтація в часі, цінності, потреба в пізнанні, креативність, саморозуміння, контактність; 13) **самоствердження особистості**: відсутність пригніченості, розвиток конструктивних стратегій, схильність до домінування; 14) **мотиваційна компетентність**: неперервна освіта, усвідомлення, допитливість, потреба в самопізнанні, упевненість у своїх силах; 15) **гностичний компонент**: гнучкість мислення, здатність до синтезу, узагальнення, креативність, пам'ять, її оперативність, уміння систематизувати, класифікувати, узагальнювати; 16) **когнітивний компонент**: знання, уміння, навички; 17) **морально-вольовий компонент**: позитивне ставлення до навчання, працездатність, воля, цілеспрямованість; 18) **організаційний компонент**: уміння планувати час, роботу, уміння працювати в бібліотеці, уміння орієнтуватись у класифікації джерел; 19) **соціально-психологічні особливості**: **локус контролю**: почуття відповідальності, готовність до активності, високий рівень суб'єктивного контролю емоцій, здатність переслідувати свої цілі в сьогоденні й майбутньому, здатність контролювати свою поведінку; 20) **ціннісні орієнтації**: відпочинок, праця, допомога людям, знання про світ, природу людини, соціальний статус, соціальна активність, спілкування; 21) **соціальні та життєві цінності**: інтелектуальний розвиток, самовдосконалення, служіння людям, духовне вдосконалення, особистісне зростання; 22) **емоційна чуйність (емпатія)**: сприйняття проблем друзів, співчуття, чуйність, здатність до переживання; 23) **соціалізація особистості**: принципи стосунків: толерантність, поступливість, повага; довіра; урахування інтересів інших; культура мови; комунікабельність.

Після проведення практичних та семінарських занять із таких дисциплін, як конфліктологія, соціальна психологія ми запропонували студентам тренінг комунікативної компетентності для майбутніх соціальних працівників.

Мета: підвищення рівня комунікативних умінь і навичок у здійсненні перцептивної, комунікативної та інтерактивної функцій спілкування; оволодіння навичками суб'єкт-суб'єктивної взаємодії з партнерами по спілкуванню.

Конкретизація загальної мети відбувається за реалізації таких завдань:

- розвиток комунікативних навичок та вмінь (технології комунікації);
- формування позиції взаємодії та розвиток навичок міжособистісної взаємодії;
- навчання аналізу і прогнозуванню поведінки партнера;
- розвиток рефлексивного сприйняття ситуацій спілкування і сприймання партнерів по спілкуванню;
- розвиток навичок корекції емоційного стану партнера й самопомоги в ситуаціях емоційного дискомфорту;
- навчання навичкам вербального спілкування;
- тренування навичок свідомого використання різних стилів поведінки;
- розвиток умінь виявлення бар'єрів у спілкуванні й навичок спілкування в умовах конфлікту;
- розвиток навичок цілепокладання та планування дій.

ЗАНЯТТЯ 1.

Ознайомлювальний етап (2 год)

Мета: ознайомлення із загальним змістом, структурою, задачами тренінгу, з правилами роботи в групі, створення умов для самопізнання та саморозвитку особистості студента. Ознайомлення з метою та загальною логікою проведення курсу.

1 етап. Привітання. Розминка.

Вправа 1.1. «Взаємна презентація»

Мета: розширити знання учасників тренінгу один про одного, уточнити їх уявлення про себе та оточуючих, створити атмосферу довіри та співпраці, поглибити взаєморозуміння.

Групу поділити на (об'єднати в пари). Протягом 10–15 хв учасники проводять взаємне інтерв'ю (обговорюються теми, які дозволяє партнер). Можна обговорити вибір ім'я, що вказане на біджі. Основні напрями інтерв'ю:

- Я займаюсь (моє хобі...)
- Я ціную в самому собі...
- Я вмію робити найкраще...

- Я найбільше ціную в людях...
- Я обрав(ла) це ім'я...

Коли інтерв'ю закінчено, кожен має розповісти про свого партнера від імені інтерв'юєра. Учасники можуть ставити йому питання. Задача кожного максимально точно відчувати співрозмовника й розповісти про нього максимально об'єктивно. Результати обговорюються в колі, увага звертається на те, що було складно, а що легко робити. Якими прийомами користувалися, щоб запам'ятати інформацію.

Заняття 2. «Побажання»

Мета: створення позитивної атмосфери для взаємодії.

Тренер: «Продовжимо наші заняття тим, що висловимо один одному побажання на сьогодні. Ми вже трохи знайомі один із одним, ото ж нехай хтось першим встане і підійде до будь-кого, кому він хоче висловити побажання і так далі. Побажання повинні отримати всі».

Обговорення: як кожен себе почуває, чи приємно було отримувати побажання й дякувати за них? Можна висунути ідею про те, що є важливим для соціального працівника у спілкуванні (позитивний настрій, оптимізм, активна позиція, відвертість тощо).

2 етап. Обговорення принципів та правил роботи в групі.

Принципи роботи в тренінговій групі:

1. Принцип активності.
2. Принцип дослідницької (творчої позиції).
3. Принцип об'єктивації (усвідомлення) поведінки.
4. Принцип партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування.
5. Принцип Я (орієнтація на самопізнання, саморозвиток, саморефлексія).

Правила роботи в тренінговій групі:

1. Правило рівноцінності. У групі не має бути статусних відмінностей, ієрархії, субординації. Кожен несе відповідальність за свої рішення, так і за рішення групи.

2. Правило активності. Від активності кожного члена групи виграють усі. 3. Правило відвертості. Кожен має говорити те, що думає, а не те, що (за його переконанням) від нього чекають, при цьому міру довірливості ви встановлюєте самі.

4. Правило «Тут і зараз». Обговоренню підлягає лише те, що відбувається «Тут і зараз» у групі.

5. Правило конфіденційності. Інформація, що обговорюється в групі і стосується «особистих» життєвих історій кожного, не виноситься за лаштунки роботи групи.

6. Правило конструктивного зворотного зв'язку. Дозволяється говорити про поведінку, а не про особистість. Аналіз поведінки деталізувати за епізодами, а не узагальнювати недиференційовано.

3 етап. Діагностика проблеми.

Мета: діагностика рівня розвитку КК студентів – соціальних працівників за допомогою методик: «Комунікативні вміння» Л. Міхельсона, «Техніка спілкування» Н. Д. Творогова, діагностики емфатичних здібностей В. В. Бойка. **Міні-лекція (лекція-диспут): «Комунікативна компетентність соціального працівника: поняття, роль, функції, структура»**

Мета: розширення знань студентів про поняття, основні складові, функції КК.

Вправа «Мета навчання»

Обладнання: стрічка-сантиметр, товстий клубок ниток, ножиці, велика голка.

Мета: виявлення та вивільнення неусвідомлених бажань, які стосуються перспектив навчання.

Учасникам пропонують обмінятися своїми думками про те, що цікавить кожного з нас, чого кожен хоче навчитися, що визначається багатьма чинниками. Тренер: «Глибоко в нас сидять підсвідомі бажання, спробуємо їх спроектувати сьогодні. Щоб легше було висловити свої бажання, пропоную використати ці предмети. Ви повинні тримати їх (за вибором учасника) під час своєї розповіді». Обговорюється стан учасників та вибір предмету, усвідомлення своїх внутрішніх бажань, розуміння власних дій та поглядів.

Вправа «Асоціації»

Мета: розвиток спостережливості та вміння підбирати точну асоціацію під характеристики людей. Один із учасників виходить за двері, решта – загадує когось із присутніх. Перший учасник має вгадати цю особу, ставлячи запитання по типу: «Якою була би людина, якщо б вона перетворилася на дерево, вітер, тварину, птаха тощо?, решта учасників повинна використовувати асоціації з характеристиками заданої людини (темперамент, характер, зріст, звички тощо). Переможець – той, хто поставив найменше питань і дав правильну відповідь.

Вправа «Побажання друга»

Мета: зняття напруги; пошук змісту участі в груповій роботі; надання можливості прислуховуватися до внутрішнього голосу.

Кожен учасник протягом 1 хв, заплющивши очі, уявляє значиму людину і прислуховується до її побажань з приводу змін у самому собі. Обрати 2 найважливіші, відповідь обґрунтувати.

Обговорення:

1. Наскільки те, що від нас очікують інші, співпадає з нашими власними бажаннями?

2. Хто з учасників виголосив приблизно те ж саме, що і я?

3. Наскільки широкий діапазон очікувань у нашій групі?

Прощання.

Кожна процедура прощання будується за принципом незавершеної фрази, яку завершують учасники: «Я себе почуваю...Сьогодні на занятті було...»

Треба зауважити, що важливу роль відіграє професійне становлення фахівця. Професійне становлення фахівця – складний, безперервний процес «проектування» особистості. Обізнаність у своїй майбутній спеціальності сприяє розвитку активності студента, формуванню особистісної моделі саморуху до професійних вершин та професійної майстерності. Саморух особистості до вершин професіоналізму включає, згідно з Е. Ф. Зеєром, п'ять стадій:

- «оптація» (бажання, обрання) – формування особистісних намірів, усвідомлений вибір професії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей;

- «професійна підготовка» – формування професійної спрямованості й системи професійних знань, умінь та навичок, надбання досвіду теоретичного й практичного вирішення професійних ситуацій та завдань;

- «професійна адаптація» – входження у професію, освоєння нової соціальної ролі, професійне самовизначення, формування особистісних і професійних якостей, досвід самостійного виконання професійної діяльності;

- «професіоналізація» – формування професійної позиції, інтеграція особистісних і професійно важливих якостей і вмінь у відносно стійкі;

- професійно значущі утворення, кваліфіковане виконання професійної діяльності;

- «професійна майстерність» – повна реалізація, само здійснення особистості у професійній діяльності (творчо-креативний принцип, метод) на основі рухливих інтегральних психологічних новоутворень.

Професіоналізація – це важливий етап життя людини, пов'язаний із професійним самовизначенням і професійною адаптацією.

Професіоналізм – це інтегральна психологічна характеристика людської праці, яка відображає рівень та характер оволодіння людиною професією і вказує, що фахівець виконує свою трудову діяльність на рівні високих зразків, які склались у професії на певний час.

Високий професіоналізм соціальних працівників сприятиме їх умінню переконувати суспільство, державні й громадські структури в необхідності і значущості своєї праці, результативніше вступати в конкурентні відносини на ринку соціальних послуг, демонструючи доцільність, необхідність і переваги свого впливу.

Сьогодні недостатньо бути гарним фахівцем, необхідно бути гарним співробітником, здатним виявляти ініціативність, брати на себе відповідальність і приймати адекватні рішення в невизначених ситуаціях,

працюючи у групі на загальний результат і самостійно вчитися, поповнюючи прогалини у професійних знаннях, необхідних для розв'язання конкретної проблеми.

За останні роки в результаті вивчення особливостей практичної діяльності соціальних працівників вдалося виокремити групи професійно обумовлених особистісних якостей, необхідних спеціалісту, і які водночас є підґрунтям для його професійно-особистісного розвитку й саморозвитку:

- інтелектуальні (професійна компетентність, ерудиція, гнучкість, аполітичність, оперативність мислення і прийняття рішень, поміркованість, кмітливість, орієнтація на навчання);

- моральні (гуманність, громадянськість, доброзичливість, тактовність, терпимість, принциповість, повага до людей, чесність, винахідливість, оптимістичність);

- комунікативні (комунікабельність, адаптивність, контактність, емоційність, уміння слухати й чути, уміння переконувати, почуття гумору);

- вольові (наполегливість, витримка, рішучість, організованість, урівноваженість, сміливість, вимогливість, дисциплінованість);

- організаторські (активність, ініціативність, відповідальність, упевненість у собі, цілеспрямованість, підприємливість)

Висновки: 1) компетенція – це сукупність освітніх орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня щодо визначеного кола об'єктів дійсності, необхідних для його соціокультурного існування; 2) компетентність – загальна здатність і готовність до продуктивної діяльності, інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції; 3) складові освітньої компетенції – потребнісно-мотиваційна, когнітивна, операційно-діяльнісна, практична, рефлексивна; 4) комунікативна компетентність стає однією з пріоритетних якостей сучасного фахівця, оскільки відбувається постійних контакт з людьми; 5) компетентність є однією з головних характеристик самодостатньої успішної особистості.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми вбачаємо в розробці тренінгу комунікативної компетентності для майбутніх соціальних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочелюк В. Й. Педагогічна психологія / В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 123.
2. Божович Е. Д. Учителю о языковой компетенции школьника. – Воронеж : НПО «МОДЕК», 2002. – С. 4.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бурсел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2008.

5. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 168 с.
6. Зязюн І. А. Гуманістична парадигма в освіті / І. А. Зязюн // Вища освіта в Україні : реалії, тенденції, перспективи розвитку. – Частина 1. – К. : ін-т пед-ки і псих-ї, 1996. – С. 8–12.
7. Климчук В. А. Тренинг внутренней мотивации / В. А. Климчук. – СПб. : Речь 2005.
8. Кононко О. Відстояти самостійність дошкільного дитинства / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 11. – С. 13–14.
9. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій. – Київ : Контекст, 2000.
10. Равен Дж. Педагогическое тестирование : проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Рамен ; пер. с англ. – М. : «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
11. Руденский Е. В. Социальная психология : курс лекций / Е. В. Руденский. – М. : Новосибирск : ИНФРА. – М, 1997. – 224 с.
12. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельнчука. – К. : Гол.ред. УРЕ, 1985. – 996 с.
13. Петрушин С. В. Секреты открытого общения / С. В. Петрушин. – Казань : Татар, книжн. изд-во, 1994. – 112 с.
14. Холодная М. А. Психология интеллекта : парадоксы исследования / М. Холодная. – М. : Изд-во Барс, 1997.

REFERENCES

1. Bocheliuk, V. I., Zarytska, V. V. (2006). *Pedahohichna psykhohihiia [Educational psychology]*. K.: Tsentr navchalnoi literatury.
2. Bozhovich, E. D. (2002). *Uchiteliu o yazykovoii kompetentsii shkolnika [The teacher about the language competence of the student]*. Voronezh: NPO «MODEK».
3. Bursel, V. T. (Ed.). (2001). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. K., Irpin: VTF «Perun».
4. Houlman D. (2008) *Emotsionalnyi intelekt [Emotional intelligence]*. M.: AST.
5. Emelianov, Yu. N. (1985). *Aktivnoe sotsialno-psykhohicheskoe obuchenie [Active socio-psychological training]*. L.: LHU.
6. Ziaziun, I. A. (1996). *Humanistychna paradyhma v osviti [The humanistic paradigm in education]*. *Vyshcha osvita v Ukraini: realii, tendentsii, perspektyvy rozvytku, 1*, 8–12. K.: In-t ped.-ky i psykh-yi.
7. Klymchuk, V. A. (2005). *Treninh vnutrennei motivatsii [Training of intrinsic motivation]*. SPb: Rech.
8. Kononko, O. (2001). *Vidstoiaty samostiinist doshkilnoho dytynstva [To defend the independence of early childhood]*. *Doshkilne vykhovannia, 11*, 13–14.
9. Sofii, N. (Ed.) (2000). *Kroky do kompetentnosti ta intehratsii v suspilstvo [Steps towards competence and integration into society]*. Kyiv: Kontekst.
10. Raven D. (2002). *Pedahohicheskoe testirovanie: problemy, zabluzhdeniia, perspektivy [Pedagogical educational: problems, confusion, prospects]*. M.: «Kohito-Tsentr».
11. Rudenskii, E. V. (1997). *Sotsialnaia psykhohihiia [Social psychology]*. M.: Novosibirsk: INFRA – M.
12. Melnchuk, O. S. (1985). *Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. K.: Hol.red. URE.
13. Petrushin, S. V. (1994). *Sekrety otkrytoho obshcheniia [Secrets of open communication]*. Kazan: Tatar, knizhn. izd-vo.

14. Kholodnaia, M. A. (1997). *Psikhologiiia intellekta: paradoksy issledovaniia* [Psychology of intelligence: paradoxes of research]. M.: Izd-vo Bars.

РЕЗЮМЕ

Венгер Анна. Компетентность как социально-психологическая проблема.

В статье акцентируется внимание на актуальности проблемы компетентных работников социальной сферы, требованиях к потребностям, которые выдвигает современное общество. Обозначена общая картина компетентности. Установлено, что развитие профессиональной компетенции социального работника есть длительным процессом, который предусматривает обновление теоретических знаний, приобретение практического опыта, поддержку психологического состояния. В статье подаются результаты психолого-педагогического анализа разных подходов отечественных и зарубежных исследователей к определению сущности и структуры понятий «компетенция» и «компетентность».

Ключевые слова: профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность, компетентность, специалист социального профиля, профессиональная подготовка, информационно-коммуникационные технологии, компетентная личность, конкурентоспособность.

SUMMARY

Venger Ann. Competence as a socio-psychological problem.

The article focuses on the problem of competent social workers that correspond to the needs put forward by the modern society. The overall picture of competence is outlined. It is found out that development of professional competence of a social worker is a lengthy process that involves updating the theoretical knowledge, acquiring practical experience, supporting psychological state. The article presents the results of psychological-pedagogical analysis of different approaches of the native and foreign researchers to the definition of essence and structure of the concepts "competency" and "competence".

It is stressed that in modern conditions competitiveness is determined primarily by the presence of creative abilities, relevant specialty, proper education, skill level, possession of related professions, the ability to develop new knowledge, initiative, professional mobility, originality in decision-making, the desire to maintain labor discipline. A necessary condition for the professional development of social workers is their interest in their profession, which stimulates to learn new knowledge, techniques and ways of working. Communicative competence determines the position of the competitive expert. Acquiring communicative competence helps training work.

It is concluded that competence is a set of educational orientations, knowledge, abilities, skills and experience of the student for a certain circle of objects of reality, that are necessary for his socio-cultural existence; competence is a general ability and readiness for productive activities, the integrated characteristic of qualities of the personality, the productive unit, which is formed through experience, knowledge, skills, attitudes, and behavioral reactions; educational competence is constituted by such components as needs-motivational, cognitive, operational and activity, practical, reflective; communicative competence becomes one of the priority qualities of a modern specialist, since there is a permanent contact with people; competence is one of the main characteristics of a successful self-sufficient person.

The prospects for further research are seen in the development of communicative competence training for the future social workers.

Key words: *professional competence, communicative competence, competence, specialist of social profile, training, information and communication technologies, competent personality, competitiveness.*

УДК 373.2.015.31

Ірина Карапузова

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0003-3552-080X

Світлана Бурсова

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0002-0063-3567

ДИТЯЧЕ ЕКСПЕРИМЕНТУВАННЯ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізуються особливості впровадження дитячого експериментування у практику роботи ДНЗ, що забезпечує оновлення дошкільної освіти на сучасному етапі та сприяє гармонійному розвитку особистості дитини. Автори розкривають значення, зміст, структуру проведення, методи й форми організації дослідно-експериментальної діяльності дітей дошкільного віку, зокрема у природі; доводять, що спеціально організована дослідницька діяльність дозволяє дітям самим добувати інформацію про досліджувані об'єкти або явища, а педагогу зробити процес навчання максимально ефективним, що задовольняє природну допитливість дошкільнят і розвиває їх пізнавальну активність.

Ключові слова: *дитяче експериментування, педагогічна технологія, дошкільник, дослід, експеримент, пізнавальні здібності, розвиток особистості, дослідна діяльність у природі.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день модернізація освіти потребує перегляду технологій навчання дітей дошкільного віку, орієнтуючи педагогів на використання у своїй діяльності більш ефективних форм і методів, що дозволяють будувати педагогічний процес на основі розвивального навчання. Однією з таких технологій є дитяче експериментування, що дає можливість формувати в дітей реальні уявлення про різноманітні сторони досліджуваного об'єкта, про його взаємини з іншими об'єктами і з середовищем існування. У процесі експериментування в дітей збагачується пам'ять, активізуються розумові процеси, оскільки постійно виникає необхідність здійснювати операції аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення. Експериментально-дослідна діяльність є ефективним засобом розумового, фізичного, валеологічного, естетичного, статевого, екологічного, морального та трудового, виховання. Крім того, даний вид діяльності сприяє всебічному розвитку дитини й формуванню її особистісних рис, що цілком реалізовує основні завдання дошкільної освіти.